

új szem

I. évf. / 2. szám

2023

új szem
2023/2

új szem

társadalmi, kulturális és kritikai folyóirat a kolozsvári *a szem* második folyama

Szerkesztők:

András Csaba

Csabay István

Csöngé Tamás

Dobrai Zsolt Levente

Gondos Emőke

Holpár Anna

János Tamás

Jaksa Csaba

Lukács Laura Klára

Marin Diana Karola

Ónya Balázs

Székely Örs

Olvasószerkesztők:

Rétfalvi P. Zsófia

Szatmári Áron

Borítóillusztráció:

Zichy Emma

Felelős kiadó:

Autarkeia Egyesület –PTE BTK Kerényi Károly Szakkollégium

Kolozsvár – Pécs

2023

Tartalom

AZ ELMÉLET FORRADALMA	4
Kapelner Zsolt: Elmélet és forradalom	5
Őze Eszter: Pedagógia és politika: a múzeumalapítás avantgárd stratégiái	17
Kiss Viktor: A forradalom keresése – Vannak-e még járható utak?	25
Bagi Zsolt: Élni az ajánlással	40
Borbély András: Újévi jegyzet a szubjektív hatalomról és a laposságról	49
Tallár Ferenc: Vallásos világlutasítás, kapitalizmus és szabadság	54
TANULMÁNY	66
Ábrahám Andrea-Tekla – Ilyés Andrea: Ki képviseli a magyar diákokat Kolozsváron?	67
Borbély András: Határkonfliktusok – Megjegyzések az irodalmi szociográfia elméletéhez	77
KRITIKA	100
András Csaba: Magyarország magánélete (<i>Magyarázat mindenre</i> – Reisz Gábor, 2023)	101
Hegedüs Ferenc: A feminizmus élménye (<i>Barbie</i> – Greta Gerwig, 2023)	106
Bozsoki Petra: A másik pingponglabda (Kováts Eszter: <i>Genderőrületek Németországban és Magyarországon</i>)	110
Szerzőink	131

AZ ELMÉLET FORRADALMA

szerkesztői előszó

„[...] az emberi tudat kérdéséről van szó, olyan elméleti munkáról [...], amelyet a barrikádok lánglelkű hívei lefitymálnak, amelyet azonban nem lehet kikerülnünk.”

József Attila: *A szocializmus bölcselete*

A SzEKSz [Szellemi Elmélyülésre Készítő Szövegek] az új szem elméleti, filozófiai rovata, amelynek első tematikus blokkja „Az elmélet forradalma” címet viseli. A rovat szerkesztőinek meggyőződése, hogy a társadalmi valóság megváltoztatására tett kísérletek csak akkor lehetnek sikeresek, ha létezik olyan elméleti munka, amely a meglévő struktúrákat és mechanizmusokat értelmezi, ezeket kritika alá vonja, valamint új fogalmakat és képzeletet termel. Azonban ez az elköteleződés önmagában még számos kérdést megválaszolatlanul hagy, amelyeknek a felvetésére és megvitatására egy tematikus blokkot indítottunk.

Tematikánkba történeti és/vagy szisztematikus írásokat egyaránt befogadtunk. Első sorban arra voltunk kíváncsiak, milyen szerepe és jelentősége volt és van az elméletnek a baloldali hagyományban. Milyen történelmi konstellációban és miként merült fel az elmélet kérdése? Milyen filozófiai és művészeti előzményekre vezethető vissza a baloldali elméleti hagyomány, hogyan köszönnek vissza, milyen hatást fejtenek ki ezek a forrásszövegek napjainkban? Miként viszonyul egymáshoz elmélet és gyakorlat? Mennyiben tartható fenn e kettő éles megkülönböztetése? Az elméleti munka hogyan kapcsolódhat az emancipatorikus törekvésekhez, milyen jelentőséget tulajdoníthatunk neki, továbbá mely irányzatai tűnnek gyümölcsözőnek? Tematikánk szövegei ezekre a kérdésekre keresik a választ.

A SZEKSZ rovat szerkesztői

Óze Eszter

Pedagógia és politika: a múzeumalapítás avantgárd stratégiái

A következő cikkben egy 20. század eleji szociológus, filozófus, Otto Neurath képekről és emancipatorikus nevelésről szóló gondolatait mutatom be, röviden. Múzeumának a történetével a jótékonykodás és a kultúra összefüggéseinek vizsgálata kapcsán találkoztam elsődlegesen,¹ most mégis kicsit más kérdéssel foglalkoznék vele: kiindulópontom az elmélet és gyakorlat viszonya, amely az *Elmélet forradalma* blokk kérdéssel kapcsolódik. Legutóbb a Bázis könyvek bemutatóján, George Orwell: *Hogyan legyünk antikapitalisták* című könyvéről való beszélgetés közben hangozott el, az a baloldali közbeszédben sokszor megjelenő vélekedés, mely a műveltséget a politikai aprómunkával szemben láttatja. E különbségtétel alapját sokszor az a prezentizmuson alapuló gondolkodás képezi, mely alapvetően tisztán jelenvaló ügyek mentén képzei el a világ megváltoztatását. Neurath múzeumának bemutatásával az a célom, hogy elgondolkozzunk azon, miért gond, ha üres jelölőként tekintünk a baloldali hagyomány fontos szereplőire. Miért lenne fontos, hogy a jelenben megjelenő „elfogadható” cselekvési lehetőségeket kiterjesszük a múlt vizsgálatára is, és megtaláljuk azokat a gondolkodókat, akiknek a gyakorlatai már csak azért is továbbgondolásra érdemesek, mert a múltban, egy történelmi pillanatban gyökereznek, és mint ilyenek, igényt tartanak a történelmi perspektíva működtetésére.

Otto Neurath, a Bécsi Kör balszárnyához tartozó szociológus, filozófus, munkatársaival, elsősorban Gerd Arntz-val, aki az ISOTYPE (International System of Typographic Picture Education) későbbi megalkotója, 1924-ben alapította meg Gesellschafts- und Wirtschaftsmuseum-át (Társadalmi és Gazdasági Múzeum). Neurath múzeumát azért látom jól elemezhető történelmi előzménynek, mivel a múzeumalapító gondolatának eszmei közege kifejezetten sokrétű; semmiképp sem annak példája, miként lehet az elméleti minőséget alávetni a gyakorlatnak. Ugyanakkor történelmi hagyomány szempontjából Neurath és az ISOTYPE elsősorban egy statisztikai ábrázolási módszerként kanonizálódott, lényegében az infografika, vagy a design történetének része, és általában akkor kerül elő a politikai programmal való kapcsolata, amikor a szerzők bécsi körhöz való viszonyát tárgyalják, miközben Neurath bécsi módszernek nevezett képi ábrázolása egy politikai program keretében

¹ A cikk egyes részletei, egy hosszabb tanulmány részeként, más kérdések mentén olvashatók a Fordulat 30. lapszámában, illetve szintén más megközelítésben, de elhangzottak Pécsen a Politika és esztétika konferencián.

(az 1920-30-as évek „vörös Bécsében”) jött létre, és elemzésének ez nem lehet egy elhanyagolható kontextusa.

Tudás mint eszköz vagy cél? – Történeti hagyomány

Otto Neurath múzeumának olyan, a felvilágosodás kultúreszméjében gyökerező fogalmak határozzák meg az elemzését, mint a haladás ígérete, az utánzás elvét felváltó újítás gondolata, a megismerés útján elsajátítható kulturális javak képzete. Mindehhez alapvetően hozzátartozott, hogy a felvilágosodásban gyökerező modernizmus „a társadalmi beágyazottság megszűnését emancipációs folyamatnak tekintette, amely biztosítja a »szellemi« tevékenységhez [*geistige Tätigkeiten*] egyedül méltó és elengedhetetlen szabadságot”.² Ugyanakkor figyelembe kell vennünk a történeti idő jelentésváltozását, mivel a múzeum működésének terepe a 20. század elejének, még a második világháborút megelőző évtizedeknek az utolsó pillanata, amikor az emberiség saját tevékenységét kultúráként foghatta fel³ úgy, hogy nem a modernség meghasonlottságtudata határozta meg gondolati alapállását.⁴ Éppen e jelentésváltozás miatt fontos figyelembe venni, hogy e történeti hagyományt hogyan olvasták újra a ’60-as, ’70-es évek kultúrakutatása felől, hogyan vált a múlt leírása cselekvéssé.

A 20. század első évtizedeinek elméleti hagyományában a kultúrának kiemelt szerepe volt a politikai közösségek kialakulásában és a kollektív gondolkodás kialakításában, valamint az uralkodó kultúra gyakorlatainak meghatározásán keresztül a hegemonia biztosításában.⁵ Ugyanis a hegemonia fenntartásában kiemelt szerepe van annak, hogy az állam hogyan határozza meg a kultúrát, és miként jelenik az meg egyetemesként. Mint Raymond Williams, brit kultúrakutató a ’70-es években rámutatott, az uralkodó kultúra kialakításának logikája, hogy a már létező kulturális gyakorlatokat osztályozva egyes elemeket beépítsen, figyelmen kívül hagyjon, vagy tiltson, azokat vonva be az uralkodó kulturális gyakorlatba, amelyek a képviselőik érdekeivel egyeznek.⁶ Vagyis a ’20-as évek kulturális gyakorlatainak értelmezése szempontjából is meghatározó elméleti közege lehet az 1950-es és 1960-as évekbeli korai brit kultúrakutatás munkáskultúra-értelmezése. Ahogyan Günther Sandner kiemeli, részben osztályalapú megközelítése miatt, részben mert az ausztromarxizmus kultúraelemzésével is

² Márkus György: A kultúra társadalma – A kulturális modernitás konstitúciója. In: Márkus György: *Kultúra, tudomány, társadalom – A kultúra modern eszméje*. Budapest: Atlantisz, (2011) 2017. 36.

³ Heidegger, Martin: A világkép kora. In: Heidegger, Martin: *Rejtektutak*. Budapest: Osiris, (1972) 2006. 70–71.

⁴ Adorno, Theodor W.: *Ästhetische Theorie*. Frankfurt am Main: Suhrkamp. 1970. 9.

⁵ Gramsci, Antonio: *Selections from the Prison Notebooks*. Szerk.: Hoare, Quintin – Smith, Geoffrey Nowell. London: Lawrence and Wishart, 1971. 247–260.

⁶ Williams, Raymond: Base and Superstructure in Marxist Cultural Theory. *New Left Review* 1. évf., 82. sz. (1973). 3–16.

könnyen rokonítható a kritikai kultúrakutatás.⁷ Elsődleges szempontja a kultúrakutatáshoz kapcsolódó 1950-1960-as évekbeli elemzésnek, hogy a kultúra politikai funkcióit feltárja. Mint E. P. Thompson bemutatja, a munkásosztály számára a politikai konfliktusvállalás (gyakorta illegális formában) mindig is kiemelt jelentőséggel bírt, sőt történeti munkájában bemutatja a különböző munkásosztályi mozgalmak közötti, szinte megszakítás nélküli kapcsolatot. Érvelésének fontos célja, hogy bemutassa azt a kulturális sokkot – s a munkásosztálynak az ennek hatására megváltozó kulturális gyakorlatait –, amely az iparosodás fejlett szakaszába való átmenettel és a munkafegyelem-szigorítással járt együtt.⁸ Hoggart kutatása azért jelent kiindulópontot, mert hasonlóan a jelen tanulmányhoz, a két világháború közötti angol munkásosztálybeli élet „elemeivel” foglalkozik, okokat keresve az 1945 utáni átalakulásra. Elemzésében kiemelt szerepet tulajdonít a tömegkultúra megjelenésének, valamint a szokásokat és gondolkodást átalakító funkciójának, mely jelenség már az 1920-1930-as évek Bécsében az SDAP kulturális gyakorlatokat átformáló politikájában is kiemelt szerepet kapott.⁹ Követve tehát az említett szerzők kérdésfelvetéseit, vizsgálatom kiindulópontja, hogy miként működik a kultúra, ha azt nem választjuk el a politikai (mozgalmi) cselekvéstől és a politikától, ám a kulturális gyakorlatokat nem is kizárólag egy kiterjedt uralmi rendszer apparátusaként fogjuk fel.

Közös tudás, közös nyelv

A Gesellschafts- und Wirtschaftsmuseumot az 1920-30-as évek „vörös Bécsében” alapították, melyet a Sozialdemokratische Arbeiterpartei (SDAP) irányított. Az SDAP vezetése az ausztrómarxista gondolkodók köréhez köthető, akik szerint az oktatás és a kultúra központi szerepet játszik a társadalmi, politikai, sőt a gazdasági átalakulásban.¹⁰ Mindezt a Bildungspolitik¹¹ lakhatást, kultúrpolitikát, oktatást és szociálpolitikát is ötvöző, képzésre irányuló – jelen fogalmainkkal – társadalmi és kultúrpolitika megvalósításában képzelték el, melynek intézményi kontextusában működött a bécsi Gesellschafts- und Wirtschaftsmuseum is. Ekkor indítottak ambiciózus lakhatási programot, a közegészségügyi és szociális ellátásokat

⁷ Sandner, Günther: From the Cradle to the Grave: Austro-Marxism and Cultural Studies. *Cultural Studies* 16. évf., 6. sz. (2002). 908–918.

⁸ Thompson, Edward P.: *Az angol munkásosztály születése*. Budapest: Osiris, (1963) 2007.

⁹ Gruber, Helmut: *Red Vienna: Experiment in Working-Class Culture 1919–1934*. New York–Oxford: Oxford University Press, 1991: 81–102.

¹⁰ Sandner, Günther: Economy, Ideology and Culture: Otto Neurath's Approach to a Precarious Relationship. In: Nemeth, Elisabeth –Schmitz, Stefan W. –Uebel, Thomas E. (szerk.): *Otto Neurath's Economics in Context: Vienna Circle Institute Yearbook*. Berlin: Springer Science + Business Media B.V, 2007. 142.

¹¹ A kifejezést németül használom a tanulmányban, ugyanis sem a művelődés, sem a képzés, sem a néha pedagógiaként fordított és értelmezett fogalmak nem jelölik e politikai gyakorlatok eredetét [*Bildung*], sem pedig az intézkedéseken belül a társadalom és kultúrpolitika összefonódását.

kiterjesztették, valamint az oktatás radikális megreformálását kezdeményezték. A Bildung fogalmának és koncepciójának ausztromarxista örökségét az SDAP reformer vezetősége a pedagógia politizálásában fogalmazta újra rendeleti szinten. A munkásság élete társadalmi átalakításának célja, bár igen ambiciózus program volt, de a társadalmi kérdéssel foglalkozó reformerek eredendő problémáját is magával vonta: hogyan és meddig lehet a segélyezés érdekében, a kultúra nevében beleavatkozni mások szokásaiba, életébe és fizikai terébe. A Bildungspolitik formálásában tevékenyen részt vett a múzeumot vezető és alapító Neurath is, ám komolyan bírálta az SDAP politikáját annak munkássággal szembeni paternalizmusa miatt.

A pedagógiát Max Adlerhez hasonlóan a kultúra részeként értelmezte, sőt, kiemelkedő szerepet szánt neki, ahogyan megegyezett a véleményük abban is, hogy az oktatás nem lehet politikailag semleges, mert társadalmi antagonizmusokban és konfliktusokban gyökerezik.¹² Ám abban, hogy a tudománynak mi az oktatásban betöltött szerepe, illetve az oktatás alanyait hogyan kezelje a kultúrpolitika, már egészen más véleményen voltak. Neurath többek között Adler 1924-ben megjelent *Neue Menschen* című könyve kapcsán bírálta az adleri paternalizmust, amely a munkásságot tömegként értelmezi.¹³ Ezzel szemben Neurath a tekintélyvel nyugvó popularizálással szemben a tudomány humanizálására törekedett. Ahogyan megfogalmazta:

A magyarázatainkat a már elsajátított ismeretek és szókinccs alapján kell elkezdenünk. Az egyszerű, hagyományos megfogalmazásoktól kell kiindulni, majd fokozatosan bevezetni a komplex, bonyolultabb szóösszetételeket és talán néhány bonyolultabb kifejezést. De elsősorban az átfogóbb ismeretek megszerzésére kell törekedni, (az oktatónak – sic!) egyszerűen a környezet figyelembevételével, a hétköznapi nyelvhasználatával. Ezt az eljárást – a legegyszerűbbtől a legbonyolultabbig – humanizálásnak fogom nevezni. Általánosságban elmondható, hogy a gyermekeknek és az utca emberének szánt átlagos könyvek máshogy kezdődnek. Megpróbálják leegyszerűsíteni a tudományos könyvek legmagasabb szintű tudományos megfogalmazásait. Az írók néha úgy gondolják, hogy elegendő a jól megválasztott mondatok népszerű kifejezésekké történő lefordítása, míg köztudott, hogy ezeknek a kifejezéseknek az elégtelensége volt a fő oka a tudományos szakszavak bevezetésének. Ezt a fajta fordítást a bonyolulttól az egyszerűig, fentről lefelé, mintegy a tudás népszerűsítésének fogom nevezni. Ám a tudás humanizálásakor megpróbálják elkerülni a kisebbségi komplexus kialakítását, valamint mindenféle

¹² Sandner: *Economy, Ideology and Culture...*, 143.

¹³ Neurath, Otto: *Rezension zu Max Adler: Neue Menschen*. In: Neurath, Otto: *Gesammelte philosophische und methodologische Schriften, Vol. 1*. Szerk.: Haller, Rudolf – Rutte, Heiner. Vienna: Hölder-Pichler-Tempsky, (1925) 1981. 219–220.

csalódását, amely oly gyakran jelentkezik, amikor az emberek hiába próbálnak megszerezni egy-egy tudást.¹⁴

Vagyis Neurath kiindulópontja a meglévő ismeretek hozzáférhetővé tétele és a közös tudásbázis oktatásának megreformálása volt, nem pedig egy kulturális *tabula rasa* létrehozása, melyből az „új ember” új ismereteit megszerezheti – mint Max Adler és az SDAP számára.¹⁵

Neurath kultúráról és nevelésről alkotott elképzelései tudományos háttere és megfontolásai miatt különböztek mind az ausztromarxisták, mind az SDAP gondolkodóinak a felfogásától. Neurath a logikai empirizmussal foglalkozó Első Bécsi Kör (1907–1912)¹⁶ tagja volt, annak balszárnyához tartozott,¹⁷ tudományos érdeklődése szerteágazó volt.¹⁸ Elsősorban tudományfilozófiával, közgazdaságtannal foglalkozott; mielőtt megalapította volna a Gesellschafts- und Wirtschaftsmuseumot, Lipszében a háborús közgazdaságtanról alakított ki múzeumot,¹⁹ majd 1919-ben a Bajor Tanácsköztársaságban való részvétele miatt nem kaphatott katedrát.²⁰ Mindez több szempontból is jelentőséggel bír, a tudásnépszerűsítés és az SDAP-énál szélesebb értelemben vett kultúrafogalom használata miatt egyaránt. Egyrészt, mivel 1919 után felsőoktatásban nem tanított, így a tudásátadás alternatív intézményrendszerének kiépítésén munkálkodott, illetve a felnőttoktatás intézményeiben dolgozott (pl. Volkshochschulen, Arbeitshochschule).²¹ Másrészt a Bécsi Kör tagjaként a népművelés nemcsak szándékot és elméleti kiindulópontot jelentett, hanem az oktatási

¹⁴ Neurath, Otto: Visual Education – Humanisation versus Popularisation. In: Neurath, Marie – Cohen, Robert S. (szerk.): *Empiricism and Sociology – Vienna Circle Collection*. I. kötet. Dordrecht: D. Reidel, (1945) 1973. 227–248., 231. Fordítás tőlem.

¹⁵ Gruber, Helmut: *Red Vienna – Experiment in Working-Class Culture 1919–1934*. New York–Oxford: Oxford University Press, 1991. 36.

¹⁶ A Bécsi Kör logikai empirizmussal foglalkozó kutatókat tömörített, céljuk a metafizika meghaladása logikai elemzésen keresztül. Ugyanakkor nehéz a Bécsi Kör minden korszakát egységes kérdésfelvetések mentén vizsgálni, mert a logikai empirizmus programja különböző filozófiai feltevéseken alapuló eltérő korszakokból és részprojektekből állt. Haller, Rudolf – Crystal, Dirk: Neurath on the Language of Science. In: Gavroglu, Kostas–Stachel, John – Wartofsky, Marx W. (szerk.): *Physics, Philosophy, and the Scientific Community – Essays in the Philosophy and History of the Natural Sciences and Mathematics – In Honor of Robert S. Cohen*. Heidelberg: Springer–Kluwer, 1995. 287–299.

¹⁷ Stadler, Friedrich: Written Language and Picture Language after Otto Neurath – Popularising or Humanising Knowledge? Image and Imaging in Philosophy, *Science and the Arts* 2 évf., 1. sz., (2011): 1–30.; Tuboly Ádám: *Egység és tolerancia – A logikai empirizmus tudományos világfelfogása*. Budapest: MTA BTK Filozófiai Intézet, 2018. 148.

¹⁸ E szerteágazó tudományos érdeklődés az oka annak, hogy jelenleg mind a közgazdaságtan, mind a design, mind a kultúraelmélet, mind pedig a politikai filozófia kérdésfelvetései mentén vizsgálják Otto Neurath szövegeit és életművét.

¹⁹ Vossoughian, Nader: The War Economy and the War Museum – Otto Neurath and the Museum of War Economy in Leipzig. In: Nemeth, Elisabeth – Schmitz, Stefan W. – Uebel, Thomas E. (szerk.): *Otto Neurath's Economics in Context: Vienna Circle Institute Yearbook*. Berlin: Springer Science + Business Media B.V., 2007. 131–139.

²⁰ Tuboly Ádám: *Egység és tolerancia...*, 37.; A Központi Gazdasági Hivatal elnöke volt, hazaárulás vádjával börtönbe is zárták, ahonnan Otto Bauer és Max Weber közbenjárására szabadult.

²¹ Sandner: *Economy, Ideology and Culture...*, 152.

reformban való aktív részvételt is.²² Neurath múzeumalapítási szándéka is ebből a célból inspirálódott, s egyszerre volt meghatározó gondolati közege a bécsi ausztrómarxista gondolkodók köre és a Bécsi Körnek a tudomány társadalmosítására vonatkozó elképzelése. Épp ezért fontos szem előtt tartanunk, hogy a kultúráról alkotott felfogása nem feltételezte, hogy meg lehetne változtatni az életfeltételeket a hatalmi rendszer megváltoztatása nélkül.²³

Csak a proletariátus győzelme után lehet részük az oktatásban és a művészetben mindazoknak, akiknek ma még nélkülözniük kell azt. Csak ez után nyer majd teret a szocialista rendhez igazodó művészet. A művészetet és a tudományt ma elsősorban a proletariátus ellenfelei irányítják. E burzsoá ellenállás csak ritkán száll majd szembe a múlttal, vagy áll át a proletárok oldalára. A proletariátusnak pedig egyelőre csak kevés lehetősége adatik arra, hogy a tudományos vagy művészi területen alkotómunkát végezzen. Túlnyomórészt hagyományos eszközöket és formákat használnak.²⁴

Láthatjuk, hogy Neurath célja elsősorban a humanizálásban állt: az oktatás hozzáférhetővé tételében, a didaktikus közlés kialakításának stratégiáiban. Ahogyan fogalmaz: „[a] demokratikus társadalomhoz szükség van közös tudásra és közös nyelvre.”²⁵ Ennek eszközeként alakította ki a múzeumban a „bécsi módszer” (Bildstatistik nach Wiener Methode) jelrendszerét: egy olyan vizuális nyelv létrehozására törekedett, mely didaktikai leegyszerűsítés révén jelentésében univerzálissá válik.

A Gesellschafts- und Wirtschaftsmuseumban Neurath és munkatársai szerteágazó témákról rendeztek kiállításokat. Többek között foglalkoztak az emberiség – területi megosztottság szerinti – növekedésével, különböző korszakokban a városiasodással, a lakosságon belül az alkalmazottak (fizetésből élő munkavállalók) arányával, a munkavállalók nemi megosztásának arányával. Ezekkel összefüggésben olyan gazdaságföldrajzi folyamatokat ábrázoltak, mint a szén és földgáz kitermelése 1870-től, a krumpli-, a cukor-, a kávé-, a tea-, a pamut- vagy a gumitermelés és gazdálkodás földrajzi megosztása, az ezüst- és aranykitermelés. Az elemzéseknek részét képezte a világháborúhoz kapcsolódó adatok és az ezekből következő folyamatok bemutatása, például a világháborús embervesztésekről, a háborút megelőző és utána építkező hadiiparról, a gépipar hadiiparral összefüggő exportjától. Szintén külön

²² Elsősorban Hans Hahn, Viktor Kraft, Otto Neurath, Friedrich Waismann és Edgar Zilselt emeli ki. Stadler: *Written Language and Picture Language after Otto Neurath...*, 4.

²³ Sandner: *Economy, Ideology and Culture ...*, 151.

²⁴ Neurath, Otto: *Personal Life and Class Struggle*. In: Neurath, Marie – Cohen, Robert S. (szerk.): *Empiricism and Sociology – Vienna Circle Collection*, I. kötet. Dordrecht: D. Reidel, 1973: 249–298. 258. Fordítás tőlem.

²⁵ Neurath, Otto: *Visual Education – Humanisation versus Popularisation*. In: Neurath, Marie – Cohen, Robert S. (szerk.): *Empiricism and Sociology – Vienna Circle Collection*, I. kötet. Dordrecht: D. Reidel, (1945) 1973: 227–248. Fordítás tőlem.; Sandner: *Economy, Ideology and Culture...*, 152.

csoportha oszthatóak a múzeum által ebben az időszakban feldolgozott témák, melyek a politikai képvisellel foglalkoztak, például a parlamenti erők megoszlásának vagy a sztrájkok gyakoriságára vonatkozó adatok bemutatásával.²⁶ Mind az emberiség közös történetét bemutató témákból, mind a vizuális nyelv kialakításából arra következtethetünk, hogy a múzeumi bemutatást, ahogyan a tudományt is, a kollektivitás leképződéseként és annak részeként értelmezték. Az említett hosszú történeti folyamatokban való gondolkodás, a politikai és gazdasági ciklusok közös értelmezése az emberiség történetével összefüggésben, a közérthető nyelv, amelyet a közös tudás kialakítása érdekében alkalmaztak – ezek mindegyike jellegzetesen a 20. század testvériségre, kollektivitásra épülő eszméjéhez kapcsolható.

Az a gondolkodási áramlat – még ha sokszor szenvedélyesen ellentmondó változatai voltak is –, amely ténylegesen meghatározta az épp most lezáruló korszakot, azt tartotta, hogy minden autentikus szubjektívizáció kollektív, hogy minden életerős intellektualitás valamiféle mi-konstrukcióra épül.²⁷

Ebben a kontextusban értelmezve a képeken alkalmazott időkezelését (a képeken bemutatott időrezsímet) – a korszak kollázsaihoz hasonlóan – egy olyan rendszerként láthatjuk, mely a statisztikát elsősorban nem az államléírás eszközeként használta, hanem általa volt képes az „idő akaratos konstrukcióját létrehozni” – az adatok saját logikája szerinti egymás mellé helyezésével, az időbeli folyamatok újragondolásával és sorrendbe állításával. A „bécsi módszer” így elhelyezhető a huszadik század felforgató időkonstrukciójában; ahogyan Alain Badiou írja:

Az ötéves terv öt éve sokkal több, mint valami számszerű egység: olyan időbeli dolog, amelyben nap mint nap megvalósul a közös akarat. Ez valóban a „mi” hatalmának allegóriája, az időben és az idő által megjelenítve. Az egész század, különböző módokon, konstruktivistának látta magát, ami annyit tesz, hogy az idő akaratos konstrukcióját is létrehozza... Az eszmény lényege pedig az, hogy ha el akarunk jutni az idő valóságához, létre kell hoznunk ezt a valóságot, és ez a létrehozás végső soron csak attól a gondosságtól függ, amellyel megpróbálunk az igazságfolyamatok közvetítőjévé válni.²⁸

²⁶ Neurath, Otto: *Gesellschaft und Wirtschaft: Bildstatistisches Elementarwerk – Das Gesellschafts- und Wirtschaftsmuseum in Wien zeigt in 100 farbigen Bildtafeln Produktionsformen, Gesellschaftsordnungen, Kulturstufen, Lebenshaltungen*. Leipzig: Bibliographisches Institut, 1930.

²⁷ Badiou, Alain: *A század*. Budapest: Typotex, (2005) 2010. 173.

²⁸ Badiou: *A század*. 186–187.

Összegzés

Ahogy a bevezetőben is kitértem rá, Otto Neurath és munkatársainak módszerét vizsgálva nem lehet figyelmen kívül hagyni a társadalmi valóságot és a történeti kontextust, melyben létrehozták. A módszer hitelességét vizsgálva Gerd Arntz (aki a módszer egyik megalkotója) 1968-ban épp a történeti idő változását problematizálta barátjának, Wilhelm Ehglücksfurtnernek írt levelében: „A művészet manapság egészen máshogyan néz ki. [...] Korunk problémái szintén változtak, bár elképzelhető, hogy csak részlegesen.”²⁹ S bár a rendszer valóban sok tekintetben új elemzési és ábrázolási lehetőségekre szorul, a társadalmi-gazdasági egyenlőtlenség, az osztálykülönbségek, a politikai polarizáció problémája történeti folytonosságban áll. Az alapvető cél, melynek érdekében Neurathék politikai grafikája létrejött – egy anti-imperialista, tudásalapú stratégia, mely a gazdaság és kultúra szembeállítása helyett e kettő közös értelmezésére törekszik –, szintúgy olyan kérdés, mely a jelenben is meghatározó elméleti és cselekvésbeli probléma. Ami a bécsi módszert igazán jelentőssé teszi a politikai grafika ábrázolásbeli történetében és a baloldali gondolkodásban is, az az, hogy két elméleti problémával kapcsolatban is használható módszert javasol: oktatási programjával egyrészt az elmélet és a mozgalmi cselekvés hamis dilemmájának feloldásán dolgozott. Másrészt a gazdaság és a kultúra szembeállítása helyett egy olyan közös nyelv kialakítását szorgalmazták, amellyel a gazdasági okok magyarázatából kiinduló tartalmat összeillesztették a politika által kihasznált művészi formanyelv megújítására törő ábrázolástechnikával.

²⁹ Arntz, Gerd: Zu meiner Graphik (kiadatlan dokumentum Gerd Arntz hagyatékából) 1968. Roth, Lynette: Gerd Antz. In: Buchloh, Benjamin H.D. – Harewood, Michelle N. (szerk.): *From Posada to Isotype, from Kollwitz to Catlett: Exchanges of Political Print Culture. Germany–Mexico 1900–1968*. Madrid: Museo Nacional de Arte Reina Sofía. 2022. 394.

Szerzőink

Ábrahám Andrea-Tekla

Volt filozófiaszakos hallgató a Babeş–Bolyai Tudományegyetemen, a SZEMinárium tagja.

András Csaba

Adjunktus a PTE BTK Filmtudományi és Vizuális Tanulmányok Tanszékén.

Bagi Zsolt

Egyetemi docens a PTE BTK Filozófia Tanszékén.

Borbély András

Költő, esszéista.

Bozsoki Petra

Egyetemi tanársegéd az ELTE BTK XVIII-XIX. századi Magyar Irodalomtörténeti Tanszékén.

Hegedüs Ferenc

Filmszakos BA hallgató a Pécsi Tudományegyetemen.

Ilyés Andrea

Újságírásszakos hallgató a Babeş–Bolyai Tudományegyetemen, a SZEMinárium tagja.

Óze Eszter

Egyetemi tanársegéd az MKE Képzőművészet-elmélet Tanszékén és a Közép-Európai Művészettörténeti Kutatóintézet tudományos munkatársa.

Kapelner Zsolt

Az ELTE BTK óraadó oktatója, a Norvég Sarkvidéki Egyetem (Tromsø) posztdoktori kutatója.

Kiss Viktor

A Budapesti Corvinus Egyetem és az ELTE ÁJK óraadó oktatója.

Tallár Ferenc

Az ELTE professor emeritusa.